

ZAMONAVIY O‘ZBEK ADABIY TILIDA FRAZEOLOGIK BIRLIKLARNING ISHLATILISHI

Abriyeva Marjona Shodmon qizi
Samarqand Davlat Chet Tillar Instituti
abruyevamarjona0@gmail.com

Annotatsiya: Ushbu maqolada zamonaviy o‘zbek adabiy tilida frazeologik birliklarning ishlatilishi va ularning lingvistik xususiyatlari tahlil qilinadi. Tadqiqotda frazeologizmlarning badiiy, semantik va kommunikativ funksiyalari o‘rganildi. Shuningdek, frazeologik birliklarning nutqiy kontekstda ishlatilishi va o‘quvchi-hissiyotga ta’siri aniqlanadi. Tadqiqot natijalari shuni ko‘rsatadiki, frazeologik birliklar zamonaviy o‘zbek adabiy tilining boy leksik qatlamini tashkil qiladi va adabiy matnda ifoda vositasi sifatida muhim rol o‘ynaydi.

Kalit so‘zlar: frazeologik birlik, frazeologizm, adabiy til, semantika, kommunikativ funksiyalar.

Kirish: "Hozirgi o‘zbek adabiy tilida frazeologik birliklar nutqning emotsional-ekspressiv bo‘yog‘ini kuchaytirishga xizmat qiladi¹". Zamonaviy o‘zbek adabiy tilida frazeologik birliklarning ishlatilishi nafaqat nutqning boyligi va ifodaviyligini oshiradi, balki matnga badiiy ohang, emotsional rang-baranglik va kontekstual chuqurlik beradi. Frazeologiya tilshunoslikning mustaqil tarmog‘i sifatida 20-asrning 40-yillarida rus tilshunosligida paydo bo‘lgan. Uning dastlabki shakllanishiga rus olimlari A. A. Potebnya, I. I. Sreznevskiy, A. A. Shaxmatov asarlarida asos solingan bo‘lsa, barqaror (turg‘un) so‘z birikmalarini alohida tilshunoslik bo‘limi — Frazeologiyada o‘rganish masalasi 20—40-yillardagi o‘quv-metodik adabiyotlarda — Ye.D.Polivanov, S. Abakumov, L. A. Bulaxovskiy asarlarida ko‘tarib chiqilgan. G‘arbiy Yevropa va Amerika tilshunosligida Frazeologiya tilshunoslikning alohida bo‘limi sifatida ajratilmaydi. Frazeologiya tilshunoslikning mustaqil tarmog‘i sifatida 20-asrning 40-yillarida rus tilshunosligida paydo bo‘lgan.

Rahmatullayev Sh. O‘zbek tilining izohli frazeologik lug‘ati. – Toshkent: O‘qituvchi, 1978. – B. 5.

Uning dastlabki shakllanishiga rus olimlari A. A. Potebnya, I. I. Sreznevskiy, A. A. Shaxmatov asarlarida asos solingan bo‘lsa, barqaror (turg‘un) so‘z birikmalarini alohida tilshunoslik bo‘limi — Frazeologiyada o‘rganish masalasi 20—40-yillardagi o‘quv-metodik adabiyotlarda —

Ye.D.Polivanov, S. Abakumov, L. A. Bulaxovskiy asarlarida ko‘tarib chiqilgan. G‘arbiy Yevropa va Amerika tilshunosligida Frazzeologiya tilshunoslikning alohida bo‘limi sifatida ajratilmaydi. Tadqiqotning asosiy maqsadi – zamonaviy o‘zbek adabiy tilida frazeologik birliklarning ishlatilishini, ularning lingvistik xususiyatlarini va adabiy matnlardagi badiiy funksiyasini aniqlashdir. Tadqiqot vazifalari quyidagilardan iborat:

1. Zamonaviy o‘zbek adabiy tilida frazeologik birliklarni aniqlash va tasniflash.
2. Frazzeologizmlarning semantik, badiiy va kommunikativ funksiyalarini o‘rganish.
3. Nutqiy kontekstda frazeologik birliklarning ishlatilish xususiyatlarini tahlil qilish.

Adabiyotlar tahlili: O‘zbek tilshunosligida frazeologik birliklarni o‘rganish sohasida bir qator ilmiy ishlanmalar mavjud. Umida Irgasheva (2025) frazeologizmlarning baholash va emotsional funksiyalarini o‘rganib, ularning o‘quvchi hissiyotini shakllantirishdagi rolini ta’kidlaydi. Fayyoza Maxmudova (2023) esa frazeologik birliklarning lingvomadaniy xususiyatlariga e’tibor qaratib, ularni adabiy tilning ifodaviy vositasi sifatida baholaydi. Gulnora Djalilova va Zilola Isomidinova (2024) frazeologizmlarning morfologik xususiyatlarini tadqiq etib, ularning sintaktik strukturasi aniqlashga yordam beradi. Abdulloyeva va Majidova (2023) frazeologik birliklarning o‘zbek adabiy tilidagi o‘rni va nutqiy vazifalarini o‘rgangan. Nasibaxon Raxmonova (2022) frazeologizmlarning xalq tafakkurini aks ettirishdagi funksiyasini ko‘rsatadi. Nazokat Safiyazova (2021) o‘zbek va qoraqalpoq tillarida frazeologizmlarni strukturaviy-semantik jihatdan tahlil qilgan, Badalov Faxriddin (2020) esa frazeologik birliklarni milliy tilning leksik boyligi sifatida baholaydi.

Shu tadqiqotlar ko‘rsatadiki, frazeologik birliklar nafaqat til boyligini oshiradi, balki matnning badiiy ifoda kuchini kuchaytiradi va o‘quvchi hissiyotini uyg‘otadi. Shu bilan birga, mavjud tadqiqotlarda zamonaviy o‘zbek adabiy matnlarida frazeologizmlarning tizimli tahlili va ularning kommunikativ funksiyasi yetarlicha o‘rganilmagan. Shu ilmiy bo‘shliqni to‘ldirish ushbu maqolaning asosiy vazifasini tashkil etadi. "Frazzeologik birliklar so‘zlardan farqli o‘laroq, nutqda tayyor holda namoyon bo‘ladi va o‘zida milliy-madaniy bo‘yoqlarni aks ettiradi²".

Tadqiqot metodlari: Ushbu tadqiqotda zamonaviy o‘zbek adabiy tilida frazeologik birliklarni o‘rganish va ularning lingvistik xususiyatlarini aniqlash uchun bir nechta ilmiy metodlardan foydalanildi:

1. Matn tahlili (Textual Analysis)

Zamonaviy o‘zbek adabiy matnlari, asosan romon va hikoya

namunalaridagi frazeologik birliklar diqqat bilan o'rganildi. Frazeologizmlarning semantik, morfologik va sintaktik xususiyatlari aniqlanib, ularning badiiy funksiyasi tahlil qilindi (Umida Irgasheva, 2025; Fayyoza Maxmudova, 2023).

2. Adabiyotlarni tahlil qilish (Literature Review)

O'zbek tilshunosligi bo'yicha ilgari chop etilgan ilmiy ishlanmalar o'rganildi. Djalilova va Isomidinova (2024), Abdulloyeva va Majidova (2023) kabi olimlarning tadqiqotlari frazeologik birliklarning lingvistik va badiiy xususiyatlarini aniqlashda asos bo'ldi.

Mamatov A. O'zbek tili frazeologizmlarining shakllanishi masalalari. – Toshkent: Fan, 1996. – B. 24.

3. Kontekstual tahlil (Contextual Analysis)

4. Frazeologik birliklar matn kontekstida qanday ishlatilishini aniqlash uchun kontekstual tahlil qo'llanildi. Bu metod frazeologizmlarning o'quvchi hissiyotini shakllantirish va matn ohangini boyitishdagi rolini o'rganishga yordam berdi.

Aniqlangan frazeologik birliklar semantik, badiiy va kommunikativ funksiyalariga ko'ra tasniflandi. Shu yo'l bilan zamonaviy o'zbek adabiy tilidagi frazeologizmlarning tizimli strukturasi ko'rsatish mumkin bo'ldi (Raxmonova, 2022; Safiyazova, 2021).

5. Komparativ tahlil (Comparative Analysis)

Frazeologik birliklarning boshqa tillardagi va klassik o'zbek adabiyotidagi ishlatilishi bilan solishtirildi. Bu usul orqali zamonaviy o'zbek adabiy tilidagi frazeologizmlarning o'ziga xosligi va badiiy yangiligi aniqlangan (Badalov, 2020).

Natijalar: Tadqiqot natijalari shuni ko'rsatdiki, zamonaviy o'zbek adabiy tilida frazeologik birliklar bir nechta asosiy funksiyani bajaradi.

Badiiy ifoda va nutq boyligini oshirish: Matn tahlili natijalari ko'rsatdiki, frazeologik birliklar asar ma'nosini boyitadi va matnga badiiy ohang beradi. Masalan, romon va hikoya matnlarida ishlatilgan frazeologizmlar o'quvchida vizual va emotsional obrazlarni shakllantiradi (Umida Irgasheva, 2025).

Semantik va kommunikativ funksiyalar: Adabiyotlarni tahlil qilish natijalari frazeologik birliklar nutqda qiymatli semantik ma'lumotlar berishini va kommunikativ vazifani bajarishini ko'rsatdi (Fayyoza Maxmudova, 2023). Ular o'quvchiga matnning ohangini tushunish va qahramonlar ruhiyatini his qilish imkonini beradi.

Matn kontekstiga moslashuv: Kontekstual tahlil shuni ko'rsatdiki, frazeologik birliklar matn turiga, janriga va ohangiga qarab turlicha ishlatiladi. Badiiy matnlarda ular ko'proq ifodaviy va estetik funksiyani bajaradi, rasmiy nutqda esa ma'noni aniqlashtiruvchi vosita sifatida xizmat qiladi (Djalilova &

Isomidinova, 2024).

Milliy-lingvistik xususiyatlar: Tasnifiy va komparativ tahlil natijalari frazeologik birliklarning milliy tafakkur va tilning leksik boyligini aks ettirishi mumkinligini ko'rsatdi (Raxmonova, 2022; Safiyazova, 2021; Badalov, 2020). Bu frazeologizmlarni zamonaviy o'zbek adabiy tilining ajralmas qismi sifatida baholashga imkon berdi.

Natijada, tadqiqot shuni ko'rsatdiki, frazeologik birliklar zamonaviy o'zbek adabiy tilining badiiy va lingvistik jihatdan boy qatlamini tashkil qiladi, matnning badiiy ifoda kuchini oshiradi va o'quvchi hissiyotini shakllantiradi.

Muhokama: Tadqiqot natijalari shuni ko'rsatdiki, zamonaviy o'zbek adabiy tilida frazeologik birliklar nafaqat nutqning boyligi va badiiy ifodaviyligini oshiradi, balki matnning semantik chuqurligi va kommunikativ samaradorligini ham ta'minlaydi. Matn tahlili va adabiyotlarni o'rganish asosida frazeologik birliklarning badiiy, semantik va kommunikativ funksiyalari aniqlandi. Ular asar ma'nosini boyitadi, qahramonlar ruhiyatini ochib beradi va o'quvchi hissiyotini uyg'otadi (Umida Irgasheva, 2025; Fayyoza Maxmudova, 2023). Kontekstual tahlil shuni ko'rsatdiki, frazeologik birliklar turli janrlarda turlicha ishlatiladi: badiiy matnda ular ko'proq estetik va ifodaviy rol o'ynasa, ilmiy va rasmiy matnlarda semantik aniqlikni oshirishga xizmat qiladi. Shu bilan birga, tasnifiy va komparativ tahlillar frazeologik birliklarning milliy-lingvistik xususiyatini va o'zbek tilining leksik boyligini aks ettirishdagi ahamiyatini ko'rsatadi (Djalilova & Isomidinova, 2024; Raxmonova, 2022; Safiyazova, 2021; Badalov, 2020). Tadqiqot shuni ham ko'rsatdiki, frazeologik birliklarning tizimli tahlili mavjud adabiyotlarda yetarlicha amalga oshirilmagan. Shu ilmiy bo'shliqni to'ldirish ushbu maqola asosiy yangilik sifatida qaraladi.

Xulosa: Tadqiqot natijalari shuni ko'rsatdiki, zamonaviy o'zbek adabiy tilida frazeologik birliklar nafaqat leksik boylikni oshiradi, balki matnning badiiy, semantik va kommunikativ imkoniyatlarini ham kengaytiradi. Frazeologizmlar matnga ohang, emotsional rang-baranglik va kontekstual chuqurlik qo'shadi, qahramonlar ruhiyatini ifodalash va o'quvchi hissiyotini shakllantirishda muhim vosita sifatida xizmat qiladi. Kontekstual va tasnifiy tahlillar shuni ko'rsatdiki, frazeologik birliklar matn turiga va janriga qarab turlicha ishlatiladi: badiiy matnlarda ular asar ma'nosini boyitadi, estetik ohangni kuchaytiradi, ilmiy va rasmiy matnlarda esa semantik aniqlik va nutqiy samaradorlikni ta'minlaydi. Shu bilan birga, frazeologizmlarning milliy-lingvistik xususiyatlari zamonaviy o'zbek adabiy tilining leksik va badiiy qatlamini boyitadi. Ushbu tadqiqot ilmiy yangilik sifatida frazeologik birliklarning zamonaviy o'zbek adabiy tilida ishlatilishini tizimli ravishda tahlil qildi va ularning badiiy, semantik va kommunikativ funksiyalarini aniq

tasvirladi. Natijalar shuni ko'rsatadiki, frazeologizmlarni o'rganish va ularning til ta'limi hamda adabiyotshunoslikda qo'llanilishi muhim ahamiyatga ega.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI

1. Djalilova, G. X. & Isomidinova, Z. A. Frazeologizmlarning asosiy morfologik belgilari. O'zbekiston Fanlararo Innovatsiyalar va Ilmiy Tadqiqotlar Jurnal, Vol. 2 No. 18, 2023.
2. Haydarova, X. Q. Xarakterni ifodalovchi frazeologik birliklarning ingliz va o'zbek tillaridagi o'ziga xos xususiyatlari. Journal-Web, maqola ma'lumotida: Tom 2 № 1, 2025.
3. Irgasheva, U. A. Expression of Evaluation in Uzbek Phraseological Units. IMRAS, Vol. 8 No. 7, 2025, s. 1–4.
4. Mardiyeva, M. S. Frazeologizmlarning lingvomadaniy tahlili (G'afur G'ulom asarlari asosida). Educational Research in Universal Sciences, Vol. 2 No. 6, 2023, s. 105–109.
5. Maxmudova, F. Tilshunoslikda frazeologik birliklarning lingvomadaniy xususiyatlariga oid tadqiqotlar sharhi. PEDAGOGS, Vol.? No.?, 2023. (Pedagogs jurnal sahifalarini topishda qiyinchilik bo'ldi — PDFda "PEDAGOGS"da maqolaning bosma sahifasi berilgan emas.)
6. Xolboyeva, I. S. Frazeologik birliklarning o'rganilish tarixi xususida. Ta'limda raqamli texnologiyalar jurnali, Vol. 39 No. 1, 2025, s. 135–139.